Løvenborg slotshave

og dens gartnere, J. G. Scherg og søn, gennem 65 år, 1753—1818

Af **Jens Østergaard**

Indledning

I Løvenborg slotshave findes en af sten i 1784 rejst æresminde for Johan Georg Scherg. Han var denne haves gartner gennem en lang række år, og af inskriptionen på stenen fremgår det, at han „ved sin Flid og Arbejdsomhed med maadelig Bekostning aldeles havde omdanned og forbedret" haven. Det hører til en noget enestående begivenhed, at et fornemt herskab i deres have rejser en sten til ære og minde om deres gartners virksomhed hos det — i dette tilfælde her foranlediget af geheimerådinde, baronesse Løvenskiold. — I nutiden er hans virksomhed draget frem i rampelyset og har fået omtale flere steder.

Hvem er så gartner Scherg, og hvori bestod hans virke og personlige egenskaber, der foranledigede, at dette varige minde rejstes ham i Løvenborgs smukke have?

Inden vi kommer nærmere ind på omtalen af begivenhederne, der knytter sig til gartner Scherg, vil det være betimeligt som indledning at trække frem begivenheder, der er baggrunden for Schergs virksomhed i Løvenborgs slotshave.

1738 kom den rige norske bjergværksejer Herman Leopoldus i besiddelse af Birkholm, som Løvenborg da hed; han adledes følgende år under navnet Løvenskiold. Efter hans død 1750 overtog hans søn Severin L. gården, tilkøbte sig s. å. Vognserupgård og oprettede 1766 af besiddelserne stamhuset Løven-

borg, som, efter at han 1773 var optagen i friherrestanden, s. å. ophøjedes til et baroni. Severin L. (døde 1776)[29] var en human og fremskridtsvenlig godsejer; han var gift med Magdalene Charlotte Hedevig Numsen, en god hustru, en harmonisk og adelsbåren kvinde, af hendes omgivelser elsket, var opladt og forstående for tidens førende tanker, skattet af mennesker af af forskellige politiske og individuelle anskuelser; hun døde 1796[29]. I hendes med egen hånd nedskrevne testamente af 6. april[25], en måned før hendes død, bestemte hun, at ville hendes efterlevende pårørende bevare erindringen om hendes grav, kunne „ved Lejlighed udhugges i en Simpel Nordsk Marmor Steen" hendes navn, føde- og dødsår o. s. v. samt af romerbrevet 5., 1: „Da vi ere retfærdiggiorde af Troen, have vi Fred med vor Herre Jesus Kristum". Og føjer hun til, at stenen, „som i ingenmaade maa giøres kostbarere end den nødvendig maae blive, men saaledes omtrent, som den jeg har sadt i Haven til Mindesmærke for den gamle Gartner Scherg" (se nedenfor). C. Numsen[26] skrev hende et „Mindeord", som det vil føre for vidt at referere her.

I 1789 overdrog hun Løvenborg gods til sin eneste søn, Carl Michael Herman Løvenskiold,[4] der, skønt amtmand og som sådan var optaget af embedsforretninger, nåede i nogle år i tiden 1791—1804 at udskifte 14 byer, nyopføre 56 bøndergårde på udskiftede lodder og opføre 163 huse[4], til hvilke han lod anlægge og tilplante haver, samt oprette avlsgårdene Severinsminde og Minnislyst. Han døde 1807 og efterfulgtes af sønnen Carl Severin Herman L., død 1831.

Løvenborg smukke rødpudsede renaissancegård blev i 1630'erne opført af Malte Juul i et lavtliggende areal (sump eller mose), den er liggende på en holm omgiven af et ikke ubetydeligt vandareal; Regstrup Å kommende fra sydøst er ledet vest om og forenes med Tudse Å, der mod nord løber i Holbæk Fjord.

Om en tidligere have vides intet ud over æresmindets ord, der siger, at haven blev omdannet, og på et perspektivkort af 1757[30] ses i havens nordvestre del en ca. 120 m lang dobbelt

trærække, som skærer tværs over gange og urtekvarterer, den må opfattes som en tydelig rest af den tidligere have, af hvilken der ikke er et eneste træ tilbage.

Johan Georg Scherg, hans virke og familie

Om Scherg vides det, at han i nogle år fra 1742[28] til i begyndelsen af 1750erne var gartner på Ledreborg, hvor hans attestation findes på bilag til regnskaberne vedrørende Ledreborg haves tildannelse — her er benyttet årene 1747 til 50[20] — omfattende fremskaffelse af: urtefrø, 1990 lindetræer og andre træer til „die allee und tarrassen" fra Store Ravnsborg i København, mistbænkevinduer, 438 alen rendetræ „zur die Wasserspringe, 9 Stkr. Fontain-Røhren" og mange værktøjsreparationer, arbejder og leveringer, der viser, at Scherg havde nogle travle arbejdsår under Ledreborg havens anlæggelse, hvilket skete under overledelse af arkitekt J. C. Krieger, der var virksom ved byggearbejder på Ledreborg indtil 1748.

De nærmere omstændigheder, der har foranlediget, at Scherg forlod Ledreborg og overtog gartnertjenesten ved Løvenborg slotshave, er ikke fundet. I slutningen af året 1753 nævnes han ved Løvenborg, thi d. år Dom. 3. advent er Monsr. Scher (således skrevet) fadder ved en dåb i Butterup Kirke[15] (Løvenborgs sognekirke). Han må således påregnes ankommet til Løvenborg 1753.

På æremindestenen står, at Scherg aldeles omdannede og forbedrede Birkholm have (se efterfølgende), og af perspektivkortet af 1757[30, 2, 4, 6] hvis „skjold" har teksten „Wahrer aufriis des hochadelichen Herrn von Løwenskiold lust Hofft und Garten Birchholm 1757", må det fremgå, at haven har været eller i det væsentlige var fuldført dette år.

Der kan ikke føres bevis for, at det manuelle tegnearbejde til perspektivkortet er udført af Scherg, det er dog ikke usandsynligt, at teksten i skjoldet er påført af ham, en sammenligning med denne og hans håndskrift på regningsbilagene i Ledreborg arkiv kan tyde på, at pennen på det er ført af Schergs hånd, og i så

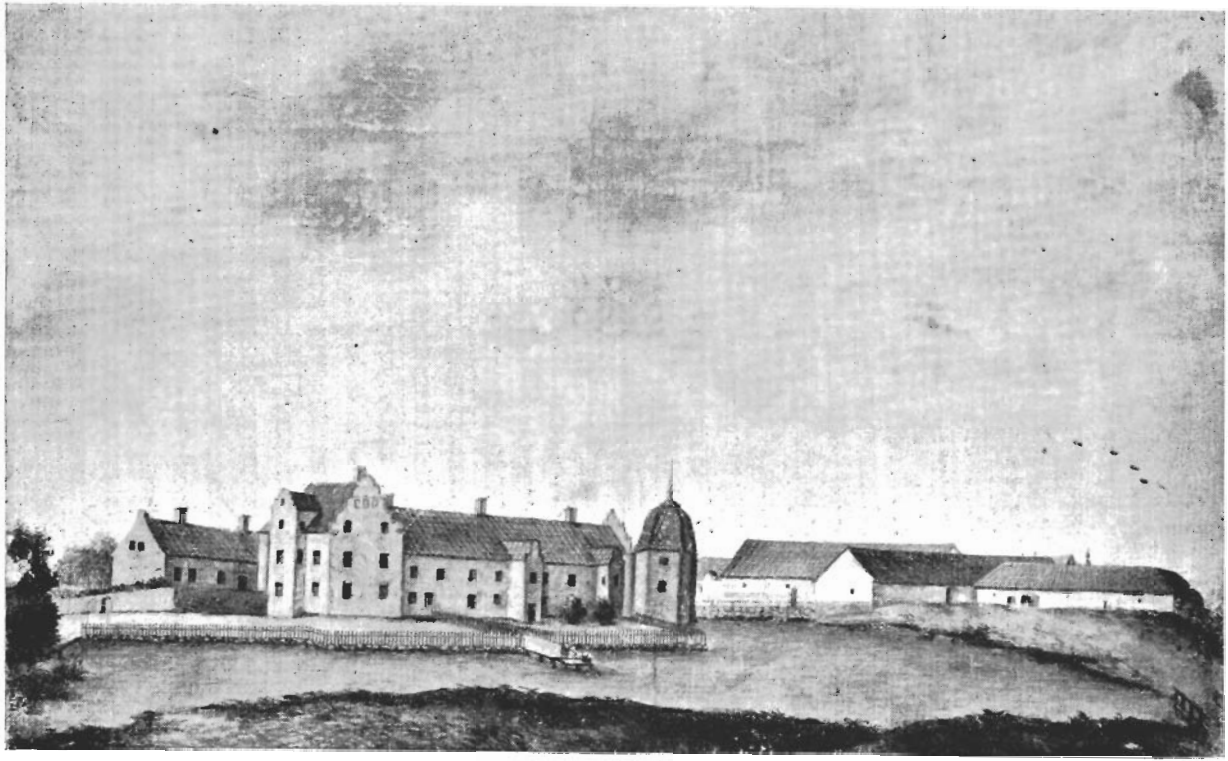

Løvenborg i det 18. årh. Efter et maleri på Nationalmuseet

tilfælde viser de skæve ikke parallelle linier, at han har ikke været en skolet tegner og har næppe været kortets kontruktør og forfatter. Der er snarere grund til at regne med, at havearkitekten, der var engageret af Severin L., har afleveret tegningen uden tekst i skjoldet, hvilken Scherg derefter har indføjet.

I Løvenborg godsarkiv blev i begyndelsen af dette århundrede fundet en rulle bygningstegninger[9], blandt hvilke fandtes et fugleperspektiv af slottet og dets nærmeste omgivelser, herunder også et lille haveanlæg med vaser, statuer, hække og navnetræk formet af blomsterbede ved slotsgårdens østside. Perspektivets konstruktive linier er mangelfulde, men i øvrigt er det i signatur udstyret på samme sirlige måde som ovennævnte perspektivkort af 1757, dog uden tekstlig påskrift; det må påregnes tegnet af samme hånd som kortet af 1757 — men næppe af Scherg.

På siderne af perspektivkortets skjold findes indtegnet en hvid lilje ved den ene side og en ananas ved den anden. Den hvide lilje er en gammel kulturplante i de syd- og mellemeuropæiske lande, og her i landet formodes den af Simon Paulli 1648[11], „vel alle bekiendt", og ananas var her i kultur 1764[12]. Antagelig har Scherg i læretiden og svendeårene i sit sydlige hjemland (se nedenfor) eller andre steder i Mellemeuropa lært at kende de to plantearter og foranlediget dem indført på kortet af 1757.

Af haven findes en indgående beskrivelse[5], til hvilken må henvises, af hvilken grund nærmere omtale udelades her.

Træfattigt synes der at have været omkring Løvenborg i midten af det 18. århundrede, se billedet, men af en situationsplan[27] bragt til veje før 1776 vises omgivelserne forskønnede med alleer mod Regstrup, Lauenborg (i nutiden ukendt stednavn) og Nybro, og en del af de nutidige træplantninger: nord for søen, ved indkørselen til slottet og vejen mod Nybro må være fremskaffede på den tid. Dette sammenholdt med æresmindets ord „Have og Egn ..... aldeles omdanned og forbedret", må tydes derhen, at Scherg også har været medvirkende ved forskønnelse af slottets omgivelser med alleer uden for haven.

I 1784, da gartner Scherg blev eller nærmede sig alderen 70

år rejste Magdalene Charlotte L. i taknemlighed for hans 31—32 års tjeneste og virke på Løvenborg æresmindet af norsk marmor, der har en højde af 1,25 m over en lav granitsokkel i havens sydøstlige hjørne. På mindets øverste del findes følgende inskription:

Hvo der har kendt denne Have og Egn
da Gaarden, som da kaldtes BIRKHOLM
Aaret 1750 tilfaldt
SEVERIN LØVENSKIOLD
efter hans Fader
HERMANN LØVENSKIOLD
vil billige, at dette Æres Minde oprettes
Gartneren JOHAN GEORG SCHERG
for at have, ved sin Flid og Arbeidsomhed
med maadelig Bekostning for Ejeren
aldeles omdanned og forbedret den
1784.

Da Carl Mich. Hermann L. i 1789 havde overtaget Løvenborg gods, påbegyndte han umiddelbart efter at foretage betydelige reformer på det, omfattende udskiftning af byer, opførsel af gårde og huse, hvilket er omtalt foran, og G. Begtrup[1] kunne 1803 skrive om denne hans virksomhed, at han har „ved sin Gartner ladet adskillige Bønders Haver indrette, og pynte, og givet dem Frugttræer, og Pile til at sætte omkring ved Gjerdet, og desuden en årlig præmie i de første år til Havens Dyrkning, af 6—10 Rdlr.".

Det er gartner Scherg, der i en del år havde været virksom med fremskaffelse af haver og forskønnende plantninger ved de af Løvenskiold nyopførte avlsgårde, bøndergårde og husmandsbrug. For denne landøkonomiske indsats får han 1795 en offentlig anerkendelse af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab[7], i hvilken det hedder:

„For udviist Flid i Haugedyrkningens Udbredelse i Dannemark og Norge 105 Rdlr., iberegnet den anden Sølvmedaille til Gaertner Johan Scherg paa Løvenborg i Sielland."

Uddelingsmødet fandt sted d. 29. maj 1795[17], men han nævnes ikke i mødedagbogen „blandt de personligt fremmødte!" Be-

lønningen har naturligvis glædet ham i hans høje alder. Landhusholdningsselskabets arkiv har ikke nærmere oplysninger om kvaliteten og kvantiteten af Schergs virksomhed, hans æskning er „sikkert fremkommet i 1794". Den virksomhed, han havde udfoldet i Danmark og som bidrog til belønningen, formodes foruden omdannelse af Løvenborg Slotshave i det væsentlige at have fundet sted i tiden 1790 til henimod 1795, altså i hans alder fra 75—80 år. I de følgende år nævnes nok Løvenskiolds og flere godsejeres virksomhed for havedyrkningens udbredelse „blandt Landalmuen"[13], men senere[6], 1844, gives en indgående beskrivelse af havedyrkningen i Holbæk Amt, men Løvenskiolds og Schergs virksomhed på dette område nævnes ikke eller er glemt, og det tilføjes, at „Bonden endnu [mangler] Sands for Havevæsenet." De to foregangsmænds indsats havde tilsyneladende ikke efterladt sig varig virkning.

Om Schergs virksomhed i Norge er det ikke lykkedes at fremskaffe nogen som helst oplysning hverken i litteratur eller i arkiv. Holden (Ulefos) Jernværk ved Nordsjøs vestlige bred tilhørte den danske linie Løvenskiold[10, 14] fra før 1750 til 1835, og det vides, at ejerne, Severin L. og senere sønnen Carl Mich. Herman L. var i Holden flere gange for at se til deres bedrifter, men „det vides ikke, at de bodde der nogen tid"[14]; fra 1750—1807 blev værket drevet af forvaltere[14]. Foruden selve værket fandtes der 36 våningshuse, og flere gårde lå under det[10], så området var betydeligt, og det er vel højst sandsynligt, at Schergs virksomhed i Norge har været ved Holden Jernværk. Noget haveanlæg angives at have været dér, da Carl Michael Herman L.s søn, Eggert Christoffer L., 1807 overtog værket.[14]

Schergs nulevende efterslægt[31] mener, at Schergs fædreland var Schweiz, han skrev tysk, bilagene i Ledreborg arkiv viser det. Han var født ca. 1715 og var gift med Ane Marie Rasmusdatter [23], født ca. 1728[16], (om hendes hjemsted og deres bryllup er ikke fundet oplysninger).

De havde børnene[15]:

1. Michael Herman, dåben bekræftet 1757 dom. 1. advent.
2. Magdalena Charlotta Hedevig, dåben bekræftet 1759 d. 23. maj — død 1765.

3. Johan Rasmus, døbt 1760 d. 12. december (se om ham i det følgende afsnit).

4. Georg Wilhelm, døbt 1762 michelsdag (29. september).

5. Christiana Margaretha, døbt 1764 dom. 2. advent.

Hun var kammerpige hos Magdelene Charlotte Hedevig Løvenskiold, som i sit testamente[25] betænkte hende med „den Seng, som hun har lagt udi [am]. Toe hundrede Rixdaler og mit Guld Uhr med Kiæde". Hun blev 1799 på Løvenborg viet til skolelærer og kirkesanger i Nr. Jernløse Sr. Niels Andersen Slotfeldt.

Butterup kirkebog mangler dåb i en række år (1765—85), derfor kan der ikke ses, hvormange børn ægteparret yderligere har, dog har de:

6. Hans Peter, 1787[18] 19 år og skriverdreng under baroniet; (han nævnes også nedenfor i skiftet efter moderens død).

Af faddernes navne ved børnenes dåb fremgår det, at Scherg og hustru havde en betydelig og standsmæssig venskabskreds[15]. Ved Georg Wilhelms dåb var konferensrådinde og konferensråd Løvenskiold, baron og kammerherre Juul Vind, etatsråd Stampe og oberstinde Schubarth faddere. Monsr. Scherg var mange (9) måske flere gange fadder ved børns dåb i Butterup kirke, hans hustru et par gange, deres tilstedeværelse ved de hellige handlinger viser, at de to mennesker har været overordentlig afholdt i den kreds af medbeboere, som havde nær tilknytning til Løvenborg.

Scherg boede i gartnerhuset og nød årlig i løn 1788 for sig og sin søn[22]: græsning ved gården til 2 køer, 6 læs hø og 6 læs halm, 30 læs brænde, 30 læs tørv og i penge 150 rd. Sønnen Johan Rasmus var (1787)[18] gartnersvend hos faderen.

Igennem en længere årrække havde Scherg et tilgodehavende hos geheimerådinde Løvenskiold på 400 rdl.[21] (fra 1776 på stemplet papir), 1780 går beløbet over til 300 rdr., det kan ikke ses, hvornår beløbet blev betalt. Af denne lille oplysning må det yderligere fremgå, at tillidsforholdet mellem gartner og herskab var det bedste og endvidere, at Scherg har været en mand af solid økonomisk indstilling.

1799 d. 11. februar døde Schergs hustru, 71 år, og blev begravet på Butterup kirkegård[16]; i skiftet nævnes børnene[23] Michael Merman, Johan Rasmus, Georg Wilhelm, Hans Peter og Kirstine Margrethe. Gamle Scherg blev boende i gartnerhuset, hvor han døde 1804 d. 22. november, 89 år og nogle måneder gammel[16]; han blev efter forudgående ceremonie (kirkelig handling) begravet på Butterup kirkegård. — Et langt og virksomt liv var sluttet.

Johan Rasmus Scherg

Hvornår Johan R. Scherg har overtaget gartnertjenesten efter faderen kan ikke ses, formodentlig umiddelbart efter sit ægteskabs indgåelse på slutningen af året 1795. På Løvenborg var 1794 i tjeneste Karen Margreta Dahm, født i Hjørring ca. 1762, som jomfru[26]. Hun blev gift med unge gartner Scherg; om deres vielse findes i Butterup Sogns Kirkebog indført følgende:[16]

1795. Tirsdag den 29de Decembris bleve efter Kongelig Bevilling af 4ds d. M. copulerede på Løvenborg Gartner Sr. Johan Rasmus Scherg og Jomfrue Karen Margreta Dahm. Som Forlovere efter Loven for dette Ægteskab indestaar og egenhændig underskriver vi undertegnede. Johannes Aldewelt [Provst]. J. G. Scherg."

Baronesse Magdelene Charlotte L. betænkte også i sit testamente af 1796[25] sin „forrige Huusholderske Dahm med Et Hundrede Rixdaler."

Om lønning anføres 1803[22]: „Gartner Scherg, den Ældre og den Yngre, faar Bopæl i Gartnerhuset. For 2 Køers Græsning og Foering er den mellemste Sandbankemark [umiddelbart nord for boligen] udlagt til ham isteden", desuden brændsel og i penge 170 rdl.

Unge gartner Scherg døde tidlig, 1818 d. 17. januar, 57 år[16]. Karen Margreta, der blev tildelt underhold fra Løvenborg gods[24], levede 1825 i Sdr. Jernløse[22] og får i pension 24 rbd. i sølv, senere (1834) på Vognserup hovedgård, hvor hun fremdeles levede af pension[19] og havde pige til hjælp hos sig, og her døde hun 1853 d. 18. februar, 91 år[16]. Børn efter dem er ikke fundet. De er begravede på Butterup kirkegård.

Efter Scherg havde Hans Christian Rolsted gartnertjenesten på Løvenborg[18, 22] ; han drev samtidig en tid krohold i gartnerboligen.

Et vue ud over haven

Inden vi forlader den yndige have, kaster vi et blik hen over den og dens omgivelser. Vi rejser spørgsmålet: Kunne det barokprægede haveanlæg have været trukket op i kraftige linier?

På grund af hindrende terrænforhold, søen mod nord, blev den aksielle forbindelse mellem slot og have kort og svag, så selv en mindre symmetrisk udformning til nordsiden blev ikke muligt at gennemføre.

På siderne af den korte akse er de der forekommende lindehække efterhånden vokset ud til anselige højder og bredder og bidrager til at knytte slot og have sammen i en afstemt intimitet. Måske er hækkene også fremkommet for at skulle give dækning mod de i denne del af haven i sin tid forekommende urtebede, således som kortet af 1757 viser.

Et regelmæssigt barokanlæg om en hovedakse med lang dybtgående forbindelse og point de vue var det på grund af søen ikke muligt at skabe her.

Et nutidigt kort over Løvenborgs slots og haves grænser og bevarede hækgange er ikke kongruente med kortet af 1757, hvilket må skyldes en mangelfuld opmåling af arealet før 1757 for at danne grundlag for perspektivkortet.

Dog af de gamle plantninger fremgår det tydeligt, at den nordlige hækgang (med bue i knækket), de tværgående hækgange og den sydnordgående lindeallé i havens vestside er dele af haven af 1757.

Hækkene er vokset stærkt ud i højde og bredde. Lindehækkene, der har nicher og topkegler, har en højde af 4,5 m og tværmålene 3—4 m og avnbøghækkene har højden og tværmålet 4 m.

Allélindene i havens vestside, ca. 80 træer, der har en højde af noget over 25 m, bærer spor af nedskæring i 6—8 m's højde, hvorefter kronen består af 4—5 lodrette hovedgrene.

Grundlaget i den nuværende have er skabt ved Severin og Magdelene Charlotte Løvenskiolds og Johan Georg Schergs virksomhed. De tohundredårige monumentale hække og alleer sammen med de nyere træplantninger, kapel og pavillon præger den i romantisk landskabelig stil og gør, at den gamle have med sine venlige, lysegrønne græsflader hører til en af vore allersmukkeste og ejendommeligste herresædehaver.

LITTERATUR

1) Begtrup, G., 1803: Beskrivelse over Agerdyrkning. Tilstand i Danmark, Sjelland og Møen 2. bd., s. 302.
2) Bobé, L., 1922: Løvenborg. — Danske Herregaarde ved 1920, 1. bd., 1922.
3) „ „ 1939: Løvenskiold-Løvenborg. — Fra Holbæk Amt, 10. bd.
4) „ „ 1944: Løvenborg. — Danske Slotte og Herregaarde, 1. bd.
5) Boye, G., 1952: Scherg, Johan Georg, Havearkitekt. — Weilbachs Kunstnerleksikon, 3. bd. (med kildehenvisninger).
6) Det Kgl. Danske Haveselskab, 1930—39: Løvenborg — Danske Herregaardshaver.
7) Det Kgl. Danske Landhusholdnings-Selskabs Skrifter, 1804, 7. del, s. LIII.
8) Hasle, Th.: 1844: Holbæk Amt. — Bidr. t. Kundsk. danske Provindsers nærv. Tilst. i oecon. Henseende, s. 171 flg.
9) Jensen, Chr. A., 1905: Løvenborg. — Architekten, VIII, s. 173 flg.
10) Løvensciold, Barth. H., 1784: Bradsbierg Amt og Scheens Bye.
11) Paulli, S., 1648: Dansk Urtebog, s. 271.
12) Pontoppidan, E., 1764: Den Danske Atlas. I., s. 543.
13) Thaarup, Fr., 1812: Udførlig Vejledning til det Danske Monakies Statistik. 1., s. 113 flg.
14) Skard, Torf., 1926: Holden park og haver. — Selskapet Havedyrkningens Venners Medlemsskrift.

UTRYKTE KILDER

Forkortelser for en del af arkivalernes hjemsted.
L. A. = Landsarkivet i København. R. A. = Rigsarkivet.

15) Butterup og Tusse Kirkebog 1740—1772. — L. A.
16) Butterup Kirkebog 1785—1814 og 1813—1866. — L. A.
17) Erhvervsarkivet i Aarhus, 1935: Brev.
18) Folketællingslister for Butterup Sogn 1787—1845. — R. A.

19) Folketællingslister for Kundby Sogn (Vognserup Hovedgaard) 1834—1845. — R. A.
20) Ledreborg arkiv, pakke nr. 235: Ledreborg vedkomm., Bygninger, Gaard, Have og Ejendom, læg N. O. og P. — Ledreborg Slot.
21) Løvenborg godsarkiv: Hovedbog 1775—1788 med particularregnskaberne vedr. geheimeraadinde og baronesse Løvenskiold. — L. A.
22) Løvenborg godsarkiv: Lønningsreglementer 1769—1876. — L. A.
23) Løvenborg godsarkiv: Skiftedesignationer m. m., 1798—1820. — L. A.
24) Løvenborg privatarkiv: Carl S. C. Herman Løvenskiolds arkiv 1788—1853. — R. A.
25) Løvenborg privatarkiv: Mich. Herm. Løvenskiold, 1772—1807. 2. — R. A.
26) Løvenborg privatarkiv: Løvenskiold, Severin og hustru 1751—94. Mindeord o. baronesse Løvenskiold f. Numsen, Læg D. — R. A.
27) Løvenborg, situationsplan over stamhuset (1776). Ny Kgl. Sam. Fol. 387 e. — Det Kongelige Bibliotek.
28) Marstrand, V., 1955: Brev.
29) Nørre Jernløse og Kvanløse Kirkebog 1744—1800. — L. A.
30) Perspektivkort af 1757: Birckholm ... lust Hofft und Garten. — Landbohøjskolens havebrugsafdeling. Gengivet i 2, 4 og 6.
31) Scherg, Erik, 1956: Brev.

RETTELSER

til Skolevæsenet på Samsø 1956

Side 65: Johansen døde i en alder af 97 ikke 77.
Side 69: Bertel Madsen født 1870 ikke 1890.
Side 73: Fru Paarup født 1870 ikke 1890.

til Løvenborg slotshave 1957

Side 26: 1990 linderræer, læs: 190.
Side 32: Merman, læs Herman.
Side 31. (am). læs: samt.